

**Minna Valkama:**

# VESILAHDEN TORPPARIAJAN HISTORIAA



## Sisällys :

- [1. Torpparilaitoksen taustaa 1500-luvun Vesilahti](#)
- [2. Ensimmäiset torpat ja lampuottilat](#)
- [3. Talonpoikaistorppien synty 1700-luvulla](#)
- [4. Torpat, rakennukset ja irtaimisto](#)
- [5. Torpan kontrahti eli välipuhe](#)
- [6. Järjestelmän epäkohdat](#)
- [7. Keskusteluja torpparijärjestelmän kannattavuudesta](#)
- [8. Eri väestöryhmien kasvu Vesilahdessa](#)
- [9. Kiinnityksiä, lainhuudatuksia ja asiallisia suhteita](#)
- [10. Laukon lakko](#)

# 1. Torpparilaitoksen taustaa. 1500 luvun Vesilahti

Sana TORPPA tulee saksankielisestä sanasta Dorf, joka tarkoittaa kylää. Tanskassa ja Ruotsissa kutsuttiin jo 1200-luvulla kylien yhteis- ja takamaille rakennettuja uudistaloja nimellä torp. Nimitys torppa on siten Suomeen Ruotsista tullut lainasana, joka täälläkin alun perin tarkoitti varsinaisen kyläasutuksen ulkopuolella, yhteismailla tai pitäjien ja maakuntien takamailla, olevaa asutusta. Nämä harvalukuiset uudistilat olivat keskiajalla itsenäisiä, kylien taloille veroa (vuokraa) maksavia tiloja, joista suurimmat kohosivat aikaa myöden talojen asemaan.

Uuden ajan alussa, 1500-luvulla, pyrki valtio verotulojensa lisäämiseksi tekemään torpista verotalollisia, eli itsenäisiä tiloja, jotka maksoivat kruunulle veroa. Verotulot olivat kruunulle niin tärkeitä, että perintötilallisia kiellettiin halkomasta tilojaan veronmaksukyvyyn säilyttämiseksi. Samasta syystä Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa pyrki kasvattamaan kruunun omistuksessa olevia maa-alueita ja suosi uudistilojen eli kruununtilojen perustamista mailleen. Kilvan kruunun kanssa asuttivat aatelliset talollisilta ostamiaan tai anastamiaan maa-alueita. Vesilahdenkin säätyläisillä oli uudistiloja ainakin pohjois-Satakunnassa.

Suomen väestö muodostui uuden ajan alussa suurimmaksi osaksi talonpojista. Vesilahdessa talonpojat ovat olleet kantaväestönä halki vuosisatojen. Kirsti Arajärvi on pitäjän historiassa (v.1959) arvioinut paikkakunnan talonpoikaisväestön lukumääräksi vuonna 1540 n. 1090 henkeä ja kokonaisuusluvuksi n. 1240 henkeä. Koko maan väkiluvun ollessa vuoden 1571 hopeaveroluetteloiden perusteella n. 300 000. Veroa maksavia tiloja Vesilahdessa oli tuolloin 202.

Talollisten rinnalla pitäjässä eli kyseisenä ajankohtana Laukon ja Tottijärven kartanoiden Kurki-sukuiset omistajat, pappilan väkeä (yksittäisiä kirkkoherroja tiedossa 1300-luvulta lähtien), muutamia käsityöläisiä, kuten seppiä, muutama suutari, nahkuri ja räätäli. Vuoden 1576 renkiluettelossa mainitaan alun kolmattakymmentä renkiä, paimenta, loista tai loisvaimoa. Oman lisänsä väestöön toivat Laukon kartanon omistuksessa olevien lampuotitilojen viljelijät.

1500- ja 1600-luvulla talonpojan elämää kuormittivat kasvavan verotuksen lisäksi sotaväenotot ja sotien aikana yleisten majoitusten ja kestitysten järjestämisvelvollisuudet. Satunnaiset onnettomuudet kuten tulvat ja tulipalot, sekä erityisesti 1500-luvun loppupuolella toistuneet katovuodet rasittivat tai täysin lamaannuttivat elinolosuhteita. Tiloja köyhtyi ja autioitui täysin tai vain verotuksellisesti, eli siten ettei tila enää kyennyt maksamaan veroja.

Toimeentulonsa väestö sai etupäässä maanviljelyksestä. Kaskenpolton lisäksi

harrastettiin peltoviljelyä viljellen ohraa, ruista, hernettä, hamppua, humalaa ja naurista. Viljat jauhettiin pitäjän lukuisissa pienissä vesimyllyissä. Kotieläimet, kuten hevonen, muutama lehmä, lammas tai sika olivat turvaamassa toimeentuloa.

Sarkajaon seurauksena talot olivat kylämäisesti lähellä toisiaan usein järvien ja jokien rantatörmillä. Rakennukset valmistettiin hirsistä, joista ensimmäinen oli savupirtti ja jota vähitellen laajennettiin. Sauna ja riihi olivat tavallisesti vuorossa seuraavaksi. Ruoka valmistettiin erityisessä keittokodassa tai mäkiuunissa

## 2. Ensimmäiset torpat ja lampuotitilat

Varsinainen torpparilaitos syntyi maassamme kartanoiden yhteyteen, sillä vain aatelistolla oli jo varhain ollut oikeus perustaa torppia verovapaille rälssimailleen. Aatelin lukumäärä oli kuitenkin siksi vähäinen ja elinolosuhteet vielä pitkälti talonpoikaisia oloja muistuttavat, ettei torppia paljoakaan kyseisenä ajankohtana perustettu. Sataa talollista kohden oli maassamme 1500-luvulla vain 0,7 torpparia.

Vesilahdessa ensimmäiset torpat syntyivät siten Laukon kartanon yhteyteen. Eri kirjoittamistavoista johtuen on vaikea saada selville mitkä olivat varhaisimpia torppia ja mitkä lampuotitiloja. Tilat kun kirjoitettiin välillä torpiksi ja välillä lampuotitiloiksi. Torpan ja lampuotitilan ero oli siinä että torpan maat olivat osa päätilan maista, mutta lampuoti viljeli kokonaista tilaa, josta maksettiin veroja kuten itsenäisestä tilasta. Päivätöitä kartanoon tekivät molemmat tahot.

Vuoden 1603 maakirja mainitsee Laukon torppareiksi Sipi Veittoisen, Reko Torpparin, Juha Karukan ja Matti Myllärin. Kuitenkin toisessa yhteydessä heidät mainitaan Lamminpohjan, Tolpan, Karukan ja Lanan tilojen lampuodeiksi. Kyseessä lienevät Lanaa lukuun ottamatta Tottijärvellä sijainneet Tottijärven kartanon alaiset Vesilahden vanhimmat lampuotitilat. Vuonna 1570 tiedetään Tottijärven kartanolla ainakin olleen kolme lampuotia.

Vastaavanlaisia tiloja Laukolla oli jo Juho Knuutinpojan aikana (k. 1577) Kaakilassa, Niemenpäässä ja Vakkalassa. 1620-luvulla lampuotitiloja oli jo useita. Tältä ajalta on vielä epäselvää onko kyseessä aiemmin itsenäiset tilat, jotka ovat esimerkiksi veronmaksukyvyttömyyttään joutuneet rälssin omistukseen ja siten lampuodeiksi vai olivatko jo alun perin osia kantatilasta eli torppia. Lampuodit olivat joka tapauksessa aateliston ensimmäisiä alustalaisia ja kehittyivät manttaaliin pantuina rälssilampuodeiksi (manttaali= maaomaisuuden mitta).

Torppien vähäistä lukumäärää 1500-luvulla ja Ruotsi-Suomen 1600-luvun suurvaltakauden alussa selittää mm. se, että valtio edellytti torpista kehittyvän itselleen veroa maksavia uudistiloja, jolloin torppien perustaminen ei juuri

houkutellut. Toisaalta työvoimapulasta kärsivät aateliset vastustivat kruununtiloille perustettavia torppia. Merkantilistisen, kauppaa ja teollisuutta suosivan talousajattelun aikakaudella maataloutta ei mielletty tuottavaksi ja Ruotsi-Suomen viljansaannin turvasivat Pommerin ja Itämeren maakuntien vilja-aitat. Laajan uudisasutuksen kaskenpolttoineen pelättiin lisäksi etenkin Ruotsin puolella johtavan metsien vähenemiseen ja haittaavan täten vuorityötä.

Tilanne muuttui 1600-luvun edetessä. Itämeren maakunnista saapuneiden virikkeiden myötä alkoi myös suurvaltakauden Suomen aateli tuntea oman erityisarvonsa ja sen edellyttämän taloudellisen perustan, eli Itämeren maiden mallin mukaisen maatalouden ja erityisesti suurviljelykset. Viljelyalueita alettiin määrätietoisesti laajentaa ja tästä johtuneen työvoimantarpeen täyttämiseksi alettiin kartanoiden maille tai läheisemmille takamaille yhä kiihtyvämässä tahdissa perustaa torppia.

Torppien lukumäärän kasvun kannalta merkittävää oli se 1600-luvulla lainsäädännössä tapahtunut muutos, joka vapautti säterit ( ratsupalveluksesta vapautetut rälssitilat) maksamasta veroa rajojensa sisäpuolella olevista taloista ja torpista. Jo vuoden 1639 säterin tarkastusluettelon mukaan Satakunnassa oli 22 säteritorppaa ja niistä Laukolla ja Tottijärvellä yhteensä 18. 1660-luvulla aletaan kaikkia Laukon entisiä lampuotitiloja nimittää torpiksi.

Kasvavan maatalouden haasteisiin olivat torpat lampuoteja edullisemmat, sillä torppien päivätyövelvollisuudet saatettiin asettaa paljon suuremmiksi kuin lampuotien, joiden omat, torppia suuremmat, viljelykset vaativat myös enemmän työaikaa.

Torppareita tavataan sätereillä kahta lajia, verolle ja manttaaliin pantuja, sekä verovapaita. Viime mainittu tarkoittaa sitä etteivät verovapaat torpparit maksaneet rahassa tai viljassa mitään suoranaista veroa, mutta runsaasti työveroa eli tekivät säterille sankoin joukoin päivätyötä. Edvard Gylling on torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteitä maassamme tutkiessaan todennutkin, että aatelmiehet kehittivät tilansa Saksan ja Itämeren maiden mallin mukaisesti suurviljelyksiksi, joiden työn suorittivat varta vasten perustetut aputilat eli torpat. Säteritila alkoikin yhä enemmän muistuttaa yhtenäistä maataloudellista tuotantoyksikköä.

Kaarle XI:n aikana, 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla suoritettu aatelistolle annettujen tilojen peruutus eli reduktion aikakausi mullisti varsin vähän sätereille kehittyntä torppariasutusta. Useat säterit menettivät kuitenkin säterioikeutensa, koska olivat rakennuksiltaan ja viljelyksiltään tavallisten talonpoikaistalojen veroisia. Sätereistä tuli kruunun tiloja ja niiden torpista kruunun torppia.

Vesilahdessa reduktion seurauksena menetti mm. Pommerista kotiutunut Kuhlman suku Tapolan ja yhden Kurkelan taloista valtiolle. Myös Finckenbergin rälssisuku menetti Viljulan säteriä lukuun ottamatta (nykyistä Ylämäkeä) kaikki tilansa. Laukkoa hallinnut Gabriel Kurki menetti reduktiossa liki 30 Kristiina-kuningattaren tälle lahjoittamaa tilaa.

Sotaväenotoista ja katovuosista huolimatta tilat Vesilahdessa kehittyivät. Rustholleja eli sotilaita varustavia ratsutiloja Vesilahdessa perustettiin 1600-luvun ensi puoliskolla 12, joista vanhin oli v. 1602 perustettu Suomelan rustholli. Ratsutiloja (tilat ,jotka varustivat ratsumiehen sotaan) oli komattakymmentä . Ensimmäisinä Hovin ratsutila v. 1608, sekä Heinutsuon Jussila ja Korpiniemen Villi 1614 ja 1615. Läänityslaitoksen kehittymistä osoittaa se, että pitäjän tiloista vain 14 oli vuoteen 1650 tullessa lahjoittamatta.

Talonpoikaisväestön, joita henkikirjojen mukaan pitäjässä oli käsiteltävän vuosisadan lopulla 430 (yhteisväkiluku 717) tilanne ei suurvaltakauden taittuessa mailleen ollut juuri kaksinen. Pitäjän kahdesta sadasta tilasta autiona oli liki 40%. Uudisasutus oli lähes täysin metsien suojelemiseksi kielletty ( torppia ei siten edelleenkään saanut perustaa) ja uudet viljelysalat vain kasvattivat raivaajan verotaakkaa. Tilojen lohkominen oli kielletty alle ¼ osa manttaalina eikä yhdellä tilalla saanut olla kuin tietty määrä isäntiä ja palkollisväkeä. Tilalle sopimattomat pakotettiin astumaan vuosipalvelukseen tai sotaväkeen. Siirtolaisuus tarjosikin monelle ainoan vaihtoehdon aikana jolloin suurtiloilla oli jatkuva puute työväestöstä.

Tilannetta pahensivat vuosisadan lopulla koetelleet suuret nälkävuodet, jotka vähensivät koko maan väkilukua noin yhdellä neljäsosalla. Veroluettelot ilmoittavat, että Vesilahdessa ainakin 27 tilaa jäi autioksi asukkaiden kuoltua nälkään.

1700-luvun alkupuoli oli maassamme yhä uusien koettelemusten aikaa. Suuri Pohjansota aiheutti sotaväenottoja ja Vesilahdessakin tiloja autioitui. Kato, rutto ja nälkä seurasivat toisiaan ja suurvaltakauden päätteeksi miehitti Venäjä koko etelä-Suomen (Isoviha vuoteen 1721).

### **3. Talonpoikaistorppien synty 1700-luvulla**

Torpparilaitoksen kehityksessä tapahtui kuitenkin heti isonvihan jälkeen valtava edistysaskel myös talonpoikien saadessa 1740-lla torppien perustamisoikeuden.

Taustalla oli olosuhteiden muutos. Uudenkaupungin rauhan jälkeen 1721 Ruotsi-Suomi oli menettänyt suurvalta-asemansa ja sitä myötä myös Itämeren vilja-aitat ja viljaomavaraisuuden. Maatalouden kehittämiseen oli pakko kiinnittää huomiota.

Kuitenkin maanomistus ja työvoiman puute haittasivat uuden viljelysmaan raivaamista ja uusien viljelystapojen omaksumista. Myös väkiluku oli varsinkin Suomessa liian alhainen. Katsottiin ettei maamme väestö kyennyt edes silloisesta peltoalasta huolehtimaan. Sarkajako hankaloitti lisäksi viljelysalan kasvattamista.

Torpparilaitoksen kehittämistä kannatettiin koska se juuri lisäsi viljelysalan kasvua ja väestön lisääntymistä. Suurtiloilla torpparit olivat tärkeä työvoimatekijä .

1740-lla uudisraivausta helpotettiin asetuksin. Esimerkiksi rämemaita pelloksi muokattaessa ei viljelysalan laajenemisesta tarvinnut maksaa veroa ja kelvottomalle suomaalle perustettu torppa oli verovapaa. Lopulta vuoden 1747 asetus salli tilojen jakamisen ja talolliset saivat pitää kotonaan kaikki lapsensa, vaikka heidän lukumääränsä olisikin mennyt yli palkollissäännön.

1700-luvun alussa suurin osa maaseudun väestöstä muodostui edelleen talollisista. Koko maan väkiluku oli n. 400 000, josta talollisia oli n. 300 000. Talolliset muodostivat siten vielä toistaiseksi maaseudun alimman väestökerroksen, sillä 1690-luvun suuret nälkävuodet ja sitä seurannut ison-vihan aika hävittivät Arajärven mukaan miltei loppuun köyhän tilattoman väestön. Toisaalta jäljelle jäänyt liikaväestö pääsi suurimmaksi osaksi sijoittumaan katovuosien ja ison vihan autoittamille tiloille ja vasta 1720-lta lähtien alkaa uudelleen muodostua tilatonta väestöä.

Torppareita kyseisenä ajankohtana oli maassamme 4,3 sataa taloa kohden. Laukon ja Tottijärven kartanoilla torppia oli 17, Vääksyssä 13 ja Liuksialassa 14. Satakunnasta torppareita löytyy kymmentä vuotta myöhemmin 85, kun torpparitulastoa tuolloin johtavan Uudenmaan maakunnan luku oli 428. Koko maan torppariluku tuolloin oli 1013.

Isoviha hidasti torppien perustamista Vesilahdessakin. Laukon kartanon toimesta syntyivät vain Lahdenpohjan ja Naskalin torpat. Mutta heti isonvihan jälkeen Axel Gustaf Kurjen isännöidessä Laukkoa vuodesta 1749 syntyi kymmeniä uusia torppia Laukon ja Tottijärven metsämaille ja juuri tällöin alkoi Tottijärven torpparilääni muodostua. 1750-lla perustettiin kymmenen uutta torppaa ja 1780-lla peräti 16. Kurkien isännöityden ajan Laukon kartanossa v. 1808 päättyessä oli tilalla 63 torppaa.

Etuoikeudestaan huolimatta alkoivat ratsutilat, puustellit ja pappilat perustaa torppia vasta kartanoiden jälkeen. Ja vuonna 1738 alkaa ratsutiloilla olla maassamme jo yhtä paljon torppia kuin sätereilläkin.

Ensimmäiset talonpoikaistilojen torpat syntyivät Vesilahdessa Hakimäen (nyk. Ylämäkeä) säterirusthollin toimesta v.1740, jolloin sen maalla olivat Silvo ja Satikka

nimiset torpat. Vasta viisitoista vuotta myöhemmin perustettiin seuraavat kaksi torppaa, toinen pappilan ja toinen niinikään Hakimäen toimesta. 1760-lle tultaessa torpat olivat perustaneet myös Kaltsilan Erkkilä, Mantereen Mattilan rustholli ja jälleen Hakinmäen rustholli. 1760-lla torppia paikkakunnalla syntyi 13, joista suurin osa edelleen rusthollien maille. Vain Heinutsuon Eskolan, Mantereen Laurilan ja Kosken Orimuksen torpat olivat tavallisten talonpoikaistalojen alkuun panemia.

Varsinainen irtiotto torppien perustamisessa Vesilahdessa tapahtui vasta 1780-luvulla, liki 40 vuotta sen jälkeen kun perintötaloille rakennetut torpat oli vapautettu verosta. 1800-luvun alussa oli Vesilahdessa torppia jo 40 ja viisikymmentä vuotta myöhemmin peräti 250.

Torppien lukumäärän raju lisääntyminen oli suoraa seurausta maamme väkiluvun pikkuvihan jälkeisestä (1740-lla) ripeästä kasvusta. Kun Vesilahdessa henkikirjoitettua väestöä v. 1755 oli 956 oli väkimäärä kipunut vuoteen 1815 tultaessa kaksinkertaiseksi. Satakunnassa väestö kasvoi käsiteltävän 50 vuoden aikana 128 %. Torpparien lukumäärä maassa lisääntyi puolestaan noin neljästä tuhannesta liki 24 000.

Kaukaiset metsämaat tarjosivat Vesilahdessakin otollisia torpan paikkoja. Nimet Korpisaari, Kivenkorva, Ylösmäki kertovat jotain maanlaadusta torppien ympärillä. Nykyisin Urjalaan kuuluva Halkivahan kylä on saanut asutuksensa juuri torpparien myötä. 1820-lla siellä oli jo 11 torppaa. Torppia syntyi myös silloin kun talot ottivat kaukaisille ulkomaille jonkun metsä- tai niittyvahdiksi ja vahdille annettiin lupa raivata itselleen peltoa ja niittyä. Esimerkiksi Riehuun tuli Kirkonkylän metsiä vahtimaan Mikko Sipinpoika, joka pani Riehun torpan alulle. Torpan paikka piti tavallisesti ennen raivausta laillisesti tutkia ja käräjissä hyväksyä. Ylämäen isännät haastoivatkin Ylämäen metsäalueille luvatta asustaneet 22 torpparia käräjille ja vaativat joko veron maksua tai muuttoa torpista.

## 4. Torpparit, rakennukset ja irtaimisto

Aksel Warénin 1890-luvulla tehdyn tutkimuksen mukaan torppareiksi ryhtyivät ensimmäisten joukossa itselliset eli henkilöt, jotka asuivat talon huoneissa ja maksoivat siitä vuokraa joko rahassa tai päivätöinä. Lisäksi rengit, torpan pojat ja muonarengit eli henkilöt jotka saivat muonaa eli ruokaa tekemästään päivätyöstä ryhtyivät usein torppareiksi. Edellä mainitut neljä ryhmää muodostivat 60 % torppareiksi ryhtyneistä. Seuraavaksi suurimman ryhmän 20% muodostivat entiset talolliset ja talollisten veljet, pojat ja tyttäret. Ja näiden jälkeen käsityöläiset kuten suutarit, sepät ja myllärit. Pienimmän ryhmän muodostavat maakauppiat, ruotusotamiehet, lampuodit ja naiset, joita torppareina oli yhteensä vain 5,5%.

Torpan rakennuksia kuvaa Jaakko Suolahti seuraavasti. "Torppa oli alkujaan pärekattoinen tupa, mutta myöhemmin liitettiin sen toiseen sivuun eteinen ja toiselle puolelle toinen tupa, pakari. Eteisen takaosa erotettiin suurimmissa torpissa isännän kamariksi ja lopuksi rakennettiin ulko-oven eteen kuisti." Tavallisimmin rakennus tehtiin pyöreistä hirsistä, jotka jo varhain nostettiin nurkkakiville. Tilkitsemisaineena käytettiin sammalta. Suolahti kertoo, että mikäli pakarissa ei ollut uloslämpivää uunia saatettiin mustat seinät peittää kesällä sanomalehtipaperilla.

Rakennuksille oli tyypillistä, että ne olivat pieniä ja matalia, joita sitten tarpeen tullen jatkettiin. Pohjoispuoleista seinää lukuun ottamatta oli seinillä pienet neliruutuiset ikkunat. Tuvassa ja pakarissa oli valtavat muurit, jotka lämmittivät myös peräkamaria. Torppaa ympäröivät navettarakennukset, aitat ja sauna. Ladot ja riiket sijaittivat tavallisesti kauempana. Mitä vauraampi torppa oli, sitä enemmän oli huoneita ja sitä korkeampia ja parempilaatuisia ne olivat. 1800-luvulla alkoi jo esiintyä torppia, joita laatunsa puolesta olisi voinut pitää taloina.

Torpan rakennukset oli sijoitettu suhteellisen tiheästi. Kun katot vielä oli valmistetut tuohesta tai päreestä ei tulipaloja voitu välttää. Useimmiten olikin torpparin pakko vakuuttaa rakennuksensa ja tätä edellytettiin monesti myös torpan kontrahtia eli torpparisopimusta isännän ja torpparin kesken solmittaessa. Aksel Warénin tutkimustuloksen mukaan talonpoikaistorppien peltoalojen keskimääräinen koko oli 2,7 hehtaaria. Ruis, ohra, kaura ja peruna olivat ne viljelyskasvit, joita lähes jokainen torppari viljeli. Laidun oli torpparintaloudessa kolmanneksi tärkein vakinaisen asuinsijan ja polttopuiden saannin jälkeen, sillä laitumen avulla pystyi torppari elättämään kotieläimensä. Tavallisesti torpalla oli yhteinen laidun talon kanssa joko koko karjalle tai määrätyle karjaluvulle. Tosin yhteinen talon kanssa saattoi merkitä vain sitäkin, että torpan karja sai ilman erityistä vuokraa käydä talon metsissä ja talolla oli omaa karjaansa varten erityinen hakamaa. Metsänkäyttöoikeus oli määrätty siten, että torpparilla oli joko yhteistä metsää talon kanssa tai talosta määrätty erityinen metsäpalsta.

Suurimmassa osassa talonpoikaistorppia oli yksi hevonen. Kartanoiden torpissa hevosia saattoi olla kahdesta kolmeen. Lämpaita, ainakin kesäsika ja muutama vuohi, sekä joukko kanoja kuuluivat myös torpan kotieläimiin. Kissa kuului myös torppaan, mutta koiria oli harvoin.

Oman torpan alan viljely ei useinkaan tuottanut torpparille riittävää toimeentuloa. Sivuelinkeinoista rahallisesti suurimerkityksisin oli hevosajo. Lisäksi myytiin käsitöitä, karjantuotteita ja oltiin satunnaisesti tukkitöissä.

Torppien irtaimisto oli alun perin aika yksinkertainen. Kalustus oli etupäässä kiinteä ja niinpä perunkirjaluetteloiden mainitaan vain muutama huonekalu, kuten



ruokapöytä, rahi tai arkku. 1800-luvulla monen torpan varallisuus kasvoi yleisen varallisuuden kasvun myötä. Irtaimistoa tuli lisää ja päivätöitä, sekä torpan töitä tekemään pestattiin renkejä ja piikoja. Esimerkiksi vuonna 1860 kuuluivat Joenpohjan kylässä Långvikin torpan väkeen Isäntä Matti Matinpoika, vaimo Eeva, sekä lapset Erland, Kaisa-Leena ja Wilhelmiina. Lisäksi palkollisina olivat renki Johannes, vaimonsa Maria, sekä heidän kaksi poikaansa.

Suurimman osan irtaimistosta muodostivat tuiki tarpeelliset työkalut. Torpparillahan täytyi päivätöihin mennessään olla tavallisesti omat työtarvikkeet. Työvaatteet olivat itse tehdyt ja juhlavaatteita hyvin vähän. Ruoka-astioina palvelivat aluksi vain pata, saviset ruukut, puiset lautaset ja lusikat ja kuparinen kahvipannu. 1800-luvun lopulla alkoivat posliinikupit ja muut teolliset valmisteet levitä torppiinkin.

## 5. Torpan kontrahti eli välipuhe

Torpparin elämänsuunnan sääteli ja määräsi se sopimus, jonka hän torpan omistajan kanssa tämän torppariksi ryhtyessään oli tehnyt. Sopimuksesta käytetään tavallisesti sanaa kontrahti tai välipuhe. Kontrahdit olivat alun perin suullisia puheita, jotka laki määräsi kirjallisiksi vasta 1900-luvun alussa. Sopimuksen suullisuus tarkoitti myös sitä, että ne jatkuivat ts. olivat juoksevia kunnes ne irtisanottiin. Juokseva sopimus tai sopimuksen puuttuminen korostivat isännän valtaa torpparia kohtaan. Laukon kartanossa tiedetään 1900-luvun taitteessa olleen kirjallinen sopimus vain kuudella torpparilla. Vanhin paikkakunnalta säilynyt torpparisopimus on vuodelta 1779, jossa Mikko Kaltsi antaa entiselle Yliskylän kruununtorpparille Erkki Mikonpojalle torpan alueen.

Yhteistä 1800-luvun lopun torpankontrahteille oli oikeastaan vain kaksi seikkaa, toinen se, että torpparille oli annettu maata ja toinen se, että torpparin oli suoritettava maasta vuokraa, jonka suuruus riippui torpan koosta. Se miten vuokra suoritettiin oli sopimuksessa tarkasti määritelty. Laukon kartanon torpparit maksoivat vuokran yleensä kontrahkinsa mukaan taksvärkkinä eli päivätöinä. Pääasiassa kyseessä tuolloin olivat joko hevospäivätyöt tai miestyöpäivät. Päivätyön lisäksi he suorittivat kartanoon verona rahaa, rukiita, munia, puolukoita, villoja, heiniä, lihaa ym. Tyypillinen suoritus 1900-luvun alussa oli kerätä 30 heinäseivästä talon metsästä sekä 20 kananmunaa ja viisi litraa puolukoita vuodessa. Lisäksi hevospäiviä tekevät joutuivat suorittamaan pari postinkuljetuspäivää sekä kaksi laasopäivää eli lakaisemaan kartanon puistoa. Torpparien oli myös pidettävä kunnossa kappale maantietä, joka kuului kartanon maantieosuuteen. Heidän oli myös suoritettava asunnoistaan menevät kruunun-, kunnan- ja kirkollisverot.

Kartanossa päivätöitä tekevien majapaikaksi, ruokailutilaksi ja pitkämatkalaisten yöpymispaikaksi oli rakennettu erityinen taksvärkkipirtti, jossa majailevat joutuivat

vielä aamuin illoin tekemään erityisiä puhdetöitä.

Joissakin kartanon torppien sopimuksissa oli määrätty, että torppien puolesta oli tehtävä tietty luku naispäivätöitä käskettäessä. Lisäksi oli vuokrasopimuksissa määrätty, että torpparin tuli niin ikään käskettäessä tehdä lisäpäivätöitä, joista maksettiin palkka. Naiset tekivät taksvärkissä liki kaikkia maataloustöitä. He olivat heinänteossa, villankorjuussa ja riihessä. Naisia käytettiin myös perunan istutuksessa ojan kaivamisessa ja lannanajossa. Kartanossa naiset tekivät erilaisia taloustöitä. Pesivät pyykkiä, sekä siivosivat kartanoa ja sen ympäristöä.

Varhaisimpina aikoina osa talonpoikaistorppien vuokrasta maksettiin viljana. Lisäksi voi oli hyvin tavallinen veroparseli. Jokioisten Sievarin Halkivahassa oleva Tuohisaaren torppa hankki talolle sahatukin ja pärepuita. Rautialan Lähteenmäen torpan täytyi puolestaan kehrätä pellavaa ja parkkia talon nahat. 1700-luvun lopulta lähtien aletaan torpparille yhä enemmän määrätä rahaveroja. Talojen torppien päivätyöt olivat kuitenkin suhteellisen vähäisiä verrattuna Laukkoon suoritettaviin. Toisaalta herraskartanoihin suoritettavat verot olivat muualla usein Laukkoon suoritettavia suuremmat.

Torpparikontrahti sääti usein tarkasti myös torpan sijainnin ja rakennukset, sekä torpparin oikeuden metsään ja maahan. Vakkalan puustellin haltijan, kapteeni Carl de Carnallin ottaessa v. 1788 torpparikseen Heikki Erkinpojan sopimuksessa määrättiin, että torppa tuli rakentaa " Siston -taloon kuuluvan Otonkorpi nimisen niityn viereen vasemmalle puolelle puroa, joka juoksee mainitululta niityltä". Kontrahti päättyi usein patriarkaaliseen uskollisuuden ja tottelevaisuuden vaatimukseen.

## 6. Järjestelmän epäkohdat

Torpparijärjestelmän epäkohdat alkoivat nousta esille 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, aikana jolloin maamme väkiluvun kasvun myötä torppariväestö alkoi muodostaa suhteellisesti suurimman väestöluokan.

Torpparijärjestelmään kohdistetut arvostelut koskivat pääasiallisesti kolmea kohtaa. Eripuraa aiheuttivat vuokrasuhteen epävarma jatkuvuus, sopimuspuolten keskinäisten oikeuksien ja velvollisuuksien epämääräisyys , sekä torpparien alistettu yhteiskunnallinen asema, joka ei enää soveltunut yhteen aikakauden muuttuneiden aatteiden kanssa. Etenkään kun taloudellisella puolella monet torpparit vaurastuivat ja kohosivat aineellisesti mitattuna talollisten asemaan.

Vuokra-aika oli vuokramiehen kannalta tärkeä tekijä. Jos vuokrasopimus oli milloin tahansa irtisanottavissa puuttui toiminnalta pitkäjännitteisyys. Torppari eli elämänsä

ja tulevaisuutensa suhteen jatkuvassa epävarmuudessa. Aksel Warén kutsui suullista sopimusta peukaloruuviksi, jolloin vuokranantaja voi noudattaa "pienintäkin vivahdusta torpparin maksukyvyssä ja vaatia häneltä aina niin paljon vuokraa kuin hän nääntymättä jaksoi suorittaa".

Torpparien oikeusturva tosin kasvoi ajan mittaan ja esimerkiksi Luukkaalan torpparille luvattiin v.1863 torpan paikka 50 vuodeksi. Tavallisesti myös torpan pojat jatkoivat isänsä jalan jäljillä. Oikeudellinen asema parani siinäkin mielessä, että torpparit ottivat tavakseen hakea kiinnitystä torpan omistavaan taloon, jolloin torpparia ei ollut mahdollista talon omistajan esimerkiksi tilan myynnin takia vaihtuessa häätää. Pappiloiden torppien kohdalla tällä oli erityinen merkitys, sillä kirkkoherra saattoi tehdä sopimuksen vain omaksi ajakseen.

Monin paikoin oli käytössä myös nk. käsiraha jolla uusi torppari ikään kuin osti oikeuden torppaan määrävuosiksi. Torpparilla oli myös oikeus siirtää kontrahtinsa sellaiselle uudelle asukkaalle "johon maanomistaja kohtuullisuuden mukaan voipi tyytyä" (Warén). Toisaalta siirtämisoikeutta voitiin kontrahdissa rajoittaa.

Kuitenkin vasta vuoden 1909 maanvuokralaki määräsi lyhimmäksi vuokra-ajaksi 50 vuotta. Vuokran määrä oli niin ikään vaikea määritellä kumpaakin osapuolta tyydyttäväksi. Torpparilla oli toisaalta nautintaoikeuksia, kuten metsän , kalavesien ja laidunmaiden käyttöoikeudet ja taas toisaalta velvollisuuksia, kuten kaupunkimatkat ja verot. Laukonkin alustalaiset purnasivat ja kävivät jopa oikeutta kokiessaan kartanon liiaksi määrävän kalastusoikeuksiaan. Ongelmana nähtiin myös se, ettei torppari saanut ennen v. 1904 korvausta esimerkiksi torpan rakennuksille suorittamistaan parannuksista.

Eripuraisuutta aiheutti myös päivätöiden tekeminen etenkin kesällä urakalla eli ns. tinkityönä. Toisinaan tinkityö saattoi olla molemmille puolille edullinen työtapa, kun kartano sai kiireelliset työt nopeasti teetettyä ja torppareiden oli mahdollista päästä kotiin omiin töihin. Kuitenkin päivätyöksi määrätty urakka saattoi olla niin suuri, ettei sitä ennättänyt tehdä ja yhden päivätyön suorittamiseen kului siten kaksi työpäivää. Viljo Rasila on todennut, että "lantakorien suuruudesta, etumiehen hevosen vaihdoista, ojan syvyydestä, leikkuusängin pituudesta ym. syntyi osapuolten kesken monta riitaa ja vaikeimmat ne olivat siellä, missä voudin tai työnjohtajan vallassa oli tulkita työpäivän täysipainoisuus".

Metsänkäyttö kiristi torpparikysymystä nimenomaan talollisten puolelta. Metsän arvo oli vielä 1700-luvullakin varsin alhainen jolloin torppareille annettiin varsin väljä metsänkäyttöoikeus. Metsän arvon kohotessa halusivat maanomistajat tiukentaa käyttöehtoja. Hämeen läänissä oli vielä vuonna 1912 36%:lla torpista rajoittamaton kotikäyttöoikeus ja 35%:lla kotikäyttö oli rajoitettu. Metsästys-,

kalastus-, laiduntamis- ja marjastusoikeuksia alettiin niinkään niiden arvonnousun myötä supistaa.

## 7. Keskusteluja torpparijärjestelmän kannattavuudesta

Maamme vanhimmilla kartanoalueilla alettiin jo 1800-luvun alussa rajoittaa torppien määrää, sillä kehittyvän maatalouden myötä oli edullisempi ottaa torpan maat kartanon omaan viljelykseen ja pestata työvoimaksi renkejä ja muonamiehiä. 1840-luvulla alettiin meilläkin Ruotsin mallin mukaisesti keskustella lehdistössä torpparijärjestelmän kannattavuudesta. Keskustelu tiivistyi vuosisadan edetessä, jolloin siihen liittyi myös työllisyys- tai nk. liikaväenkysymys. Vähitellen torpparit itse tai heidän edustajansa ottivat lehdistössä osaa keskusteluun. Monessa kirjeessä juuri täydellinen epävarmuus vuokraoikeuden jatkuvuudesta koettiin kaikkein suurimmaksi turvattomuustekijäksi.

Nimimerkki Voitto S. kirjoitti v. 1906 katkeransävyyisen kirjoituksen torppareista tilanomistajain parhaina maanviljelyskoneina. Samalla hän esitteli kuinka maanomistajalla on täydellinen mielivalta ja ehdoton käskyvalta torppariin nähden. Torppareita puolustavia kirjoituksia kirjoitti myös nuori Yrjö Koskinen todeten, että "kun torppari saa pysyä torpassaan vain niin kauan kuin hän on tilanhaltijalle kuuliainen ja varsin mieleen ja kun isäntä milloin ikinä mielensä tekee, voipi ajaa torpparinsa maantielle ja korjata puoleensa kaiken sen työn minkä työmies on vuosikausien kuluessa käyttänyt töllin viljelykseen, on se olotila, jonka oikea nimi on orjuus".

Toisissa kirjoituksissa taas torpparisysteemin kannattajat pitivät alituista häätöuhkaa kannattavana, sillä "hyvää torpparia ei isäntä häää tai jos juoppo tai laiskuri häädetään ei se ole mitään heikomman oikeuksien loukkaamista".

Lehdistö alkoi toden teolla kiinnostua torpparien asemasta ja lähetti toimittajia maaseudulle tutkimaan torpparien todellisia olosuhteita. Samaa työtä teki Aksel Warén jo 1890-luvulla saamallaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran apurahalla. Myös kaunokirjallisuus pyrki vetoamaan ajattelevaan lukijakuntaan. Ensimmäinen aihetta käsitellyt romaani oli Maila Talvion Pimeän pirtin hävitys. Myös Juhani Aho käsitteli lastuissaan torpparien ankaria elämänehtoja.

Torpparikysymys oli aktualisoituessaan esillä myös 1800-luvun lopun valtiopäivillä. Esimerkiksi vuonna 1885 kannatusta vaille jäi ehdotus, jonka mukaan tilallisille täytyisi antaa edullisia, kuntien tukemia lainoja maatorppien perustamiseksi. Maan vuokraamista koskeva lainsäädäntö oli kuitenkin säätyjen mielestä kehittämisen tarpeessa. Vuonna 1899 määräsi keisari Nikolai toinen, että Suomen valtion varoista

oli erotettava kaksi miljoonaa markkaa käytettäväksi maan hankkimiseksi tilattomalle väestölle. Maaseudun oloja tutkimaan perustettiin niin ikään keisarin määräyksestä vuonna 1901 erityinen Tilattoman väestön alakomitea.

Täten torpparikysymys kokonaisuudessaan oli 1900-luvulle tultaessa kasvanut osaksi laajempaa yhteiskunnallista kysymystä. Siihen liittyivät koko kasvavan maattoman väestön ongelma ja erityisesti maanomistusolot, samoin työväenluokan nousu ja sen kilpailu torppariluokan saamiseksi puolelleen. Liikehdintää ja kuohuntaa lisäsivät Venäjältä Suomeen levinneet huhut siitä, että keisari jakaisi ilmaiseksi maata.

Sortokauden Suomessa elettiin valtavaa murroskautta, jonka tiimellyksessä torpparit itsekin heräsivät ajamaan oikeuksiaan. Eri puolilla maata järjestettiin torpparilakkoja mm. vastalauseeksi liian ankarille kontrahtiehdoille tai 13 tunnin kesätyöpäivälle, kuten esimerkiksi Jokioisten suhteellisen varakkaalla torpparialueella. Aamulehti oli jo vuonna 1901 kirjoittanut, että maalaistyöväen kaupunkeihin siirtymisen suurin syy oli juuri maaseudun pitkä työpäivä. "Saapas nähdä ryhdytäänkö asiaan ennen kuin saadaan kuulla, että sen ja sen heinäniityllä on tapahtunut työlakko?" oli Aamulehti osuvasti ennakoanut.

## 8. Eri väestöryhmien kasvu Vesilahdessa

Vesilahdessa asutus levisi 1800-luvun jälkipuoliskolle pitäjän syrjäkulmillekin. Tämä oli nimenomaan torppariväestön kasvun ansiota. Esimerkiksi Urjalan Kehron ja Vesilahden rajamaille muutti ainakin kaksi kehrolaista torppariksi. Juho Sipinpoika siirtyi jo vuonna 1773 Onkemäen Korkeakoskelle ja samalla vuosikymmenellä pyrki lampuotina Kehrolla oleva Antti Matinpoika veljensä Jaakko Takun torppariksi Pynnäjärven metsämaalle.

Kun vuonna 1785 oli torppariväestön osuus paikkakunnalla noin 1/6 osa koko pitäjän väestöstä, kasvaa se vuoteen 1865 tultaessa yhdeksi kolmasosaksi. Vuosina 1870-1900 kasvaa Vesilahden torppariluokka tuhannella hengellä eli liki 75%. Suurimman osan torpista muodostivat alustalaiset, mutta myös talot perustivat ahkerasti torppia. Hinsalassa torppariväestöä oli 1890-luvulla 47, Kuralassa viime vuosisadan alussa liki 100 ja Narvassa 144. 1800-luvulla torpparienkin lukumäärää Vesilahdessa kasvattivat paikkakunnalle saapuneet käsityöläiset.

Irtain väestö kasvoi Vesilahdessakin siten, että 1870-luvulla heitä on Arajärven mukaan laskettu olleen 1406 ja 1900-luvun alussa jo 2848. 1920-luvulle tultaessa luku oli kohonnut yli 3700. Vesilahdessakin monet talojen nuorimmista lapsista siirtyivät mäkitupalaisina asumaan kotitalojensa lähetyville.

Tavallisten mäkitupalaisten yläpuolelle laskettavat muona- eli jyvärengit tulivat yleisiksi 1800-luvulla. Muonarenki oli palkollinen, joka asui sen tilan maalla jossa kävi töissä ja sai palkkansa jyvissä. Omat viljelykset olivat niin pienet, että työtä taloon oli jatkuvasti tehtävä. Paikkakunnan ensimmäiset jyvärengit ilmestyivät 1820-luvulla Palhon kartanoon. Muonarenkien lukumäärä lisääntyi pitkin vuosisataa talonpoikien alkaessa vähitellen käyttää heitä työvoimanaan.

Torpparien lukumäärän kasvu paikkakunnalla on edellä mainittuina vuosina seuraavaa 1342 - 2313 - 1610. Lukumäärän laskun syynä on pientilojen aikakauden alkaminen. Kun pikkutilallisia vuonna 1900 oli n. 97 henkeä, kasvoi heidän lukumääränsä kahden- kymmenen vuoden aikana 953:n. Silloin oli jo toteutunut asetus torpan, lampuotitilan ja mäkitupa- alueen vuokrauksesta vähintään 50 vuodeksi. Vuoden 1917 laki määräsi puolestaan vuokrasopimuksia jatkettavaksi siten, että ne tulisivat päätymään vasta 1921-26, ellei torppia sitä ennen olisi lunastettu omiksi. Viimein vuonna 1918 vahvistettiin laki vuokra-alueiden lunastamisesta, joka vähitellen toteutuessaan muutti torpparit pientilallisiksi.

## 9. Kiinnityksiä, lainhuudatuksia ja asiallisia suhteita

Käsitellyt asiakirjat tai kirjallisuus antavat useimmiten kuvan torpparien ja talollisten asiallisista suhteista paikkakunnalla. Monet torpista kasvoivat melkoisen suuriksi, kun uuden peltoalan raivaus jatkui, vaikka uusia torppia ei niinkään paljoa enää perustettu. Monet talot vaurastuivat niin, että kohosivat kantatilojen asemaan. Toisaalta Arajärvi kirjoittaa, että Vesilahden torpparit olivat jo vuonna 1891 pitäneet kokouksen, jossa päätettiin lähettää hallitsijalle anomus, jotta olosuhteisiin saataisiin parannuksia. Torpparit halusivat työpäivänsä lyhentämistä 5-8 tuntiin, että hevosia ei rasi tettaisi liian raskailla kuormilla ja että sopimukset tehtäisiin 25-50 vuodeksi tai eliniäksi. Tarina kertoo ettei kokouksen toimeenpanijoista tai asian etenemisestä ole tarkempaa tietoa. Kirkon sakastiin oli pappien ollessa hautauksia suorittamassa jätetty nimetön viesti, jonka kappalainen Hilden muiden kuulutusten ohella kirkossa luki.

Käräjäpöytäkirjat kertovat lähinnä lainhuudatuksista talollisten myydessä tilojaan. Karl Matinpoika Kauppila myi esimerkiksi vuonna 1875 pojalleen Karl Edvin Karlenpoika Kauppilalle Kauppilan 1/3 osa manttaalin perintötalon ja Kokin 1/4 osa manttaalin perintötalon Kuralan kylässä. Lainhuudatuspöytäkirjassa on kauppakirja kopioituna, josta seuraava ote: "Santalahden tolpan veron pidän itsenäni kuin myös Miskan (Wiskan) tolpan veron, paitsi työpäivät kuulukoot taloon. Niitykseni jätän Kukonmurron niityn perän , pellokseni mitä Kokin talon peltoon kuuluu Kauppilan puolella ... jos ostaja tahtoo Ajoksenmäen tolpan lunastaa omaksi viljeltäväkseen niin pitää ostajan minulle maksaa 1250 mk ... jos ei Ajoksenmäen tolpan nykyinen

omistaja jaksa sitä minulle maksaa".

Aikakaudelle ominaisia kiinnityksiä, joilla torppari haki pysyvyyttä torpparinoikeudelleen löytyy useita. Vuonna 1875 haki Sakoisten Hullon renki Wilhelm Juhonpoika Koivula kiinnitystä kontrahdille, jossa Gustaa Erkkilä lupasi ottaa torpparikseen Wännilän kylän Erkkilän perintötalon maille jo mainitun Koivulan. Samaisen vuoden kiinnityspöytäkirjoista on luettavissa, että Aapraham Kustaanpoika Haavisto myi omistamansa Jutilan talon "alustalla Löylävän Haaviston torppaan kuuluvat huoneet ja siirtää ne kontrahdit, joita hänellä on Jutilan ja Tupalan kanssa Jokipohjan kylässä ja Kovetun Orimuksen kanssa Hauralan kylässä nyt Haaviston torpan viljeltävinä olevien maitten päälle Kustaa Heikinpojalle Lampaanniitylle".

Vuonna 1856 haki puolestaan Michel Henrikinpoika Laankoski kiinnitystä Ali-Penttilän verotaloon Pöyhölän kylässä kontrahdin vakuudeksi. Samanlaisilla asioilla liikkuu Oravalinnan torppari Gustav Gustavinpoika Oravalinna vuonna 1876 hakiessaan kiinnitystä vuonna 1846 solmittuun kontrahtiin.

	<p>Pöyhölän työväentalo ennen vuotta 1918. Talon vahtimestarina oli Antton Lahtinen. Pienempiä työväentaloja Vesilahteen ilmaantui muitakin, mm. Ylämäelle. Narvassa oli kristillisen työväen talo, ns. kristillinen</p>
--	--



Poukka. Niin tämä kuin Narvankin talo poltettiin 1918. Laukon lakkojen jälkeen Tottijärvelle rakennettiin talo, joka on edelleen pystyssä.

## 10. Laukon lakko

### 10.1 Lakon syyt ja siihen johtanut kehitys

Talonpoikien ja torppareidensa välisistä rauhallisista suhteista huolimatta tapahtui Vesilahdessa vuosisadan alussa valtakunnallisellakin taholla laajaa huomiota herättänyt tapahtumasarja; Laukon torppareiden lakko vuonna 1906 ja kartanon paronin Herman Sigfrid Standertskjöld- Nordenstamin määräämä lakkolaisperheiden häätö vv. 1906-07.

Laukon ja Tottijärven kartanoiden torpista suurin osa sijaitsi Tottijärven puolella, joka 1860-luvun lopulla oli eronnut Vesilahdesta ja muodostunut omaksi itsenäiseksi kunnakseen. Vuonna 1870 oli Tottijärvellä henkikirjoittajan mukaan 59 torppaa, joista 49 kuului Laukon ja Tottijärven sääntöperintötilaan. Viime vuosisadan alussa torppia oli kaiken kaikkiaan 150, joista suurin osa edelleenkin Tottijärven puolella. Keskimääräinen viljelysmaan suuruus näillä torppareilla oli kahdeksan ja puoli hehtaaria, mutta joukosta löytyi myös yli 20 hehtaarin viljelysalat omaavia torppia. Häätöihin päättynyt kehitys alkoi siten täällä, yhteisössä jossa torpparit olivat jopa vuosisatoja keskenään elelleet.

Paikkakunnalla on kerrottu tarinoita siitä, kuinka torppareiden keskuudessa vallitsi voimakas yhteenkuuluvaisuuden tunne. Kuinka he valitsivat keskuudestaan keisarin, tuomarin ja vallesmannin eripuraisuuksista päättämään. Tällaisten torppareiden isännäksi tuli v. 1885 edellä mainittu, ruotsia äidinkielenään puhuva Herman Sigfrid Standertskjöld- Nordenstam, joka torppareiden keskuudessa koettiin etäiseksi ja



vieraaksi. Hänellä ei ollut persoonallista suhdetta alustalaisiinsa, sillä hän oli saanut kasvatuksen jossa palvelijoiden ja alustalaisten ainoa tehtävä oli totella nöyrästi ja vastaan sanomatta. Tällä persoonattomalla suhteella oli oma merkityksensä tilanteen kehittymiselle.

Mervi Kaarninen on Tottijärven historiassa todennut, että lakkoon johtaneiden syiden taustalla oli kokonaisuudessaan turvaton asema, sekä tyytymättömyys työolosuhteisiin. Lakko olisi kuitenkin ollut mahdottomuus elleivät olosuhteet maassa ja myös Laukon kartanon alueilla olisi olleet sille otolliset. Ongelmat olivat sisäisiä, mutta ulkopuolelta tullut agitaatio ja tapahtumat maassa mahdollistivat häätöihin johtaneen kehityksen.

Valtakunnassa liikkuneet maanjakohuhut levisivät Laukonkin alustalaisten keskuuteen ja vaikuttivat siihen etteivät torpparit halunneet kirjoittaa nimeään helmikuun manifestia vastaan suunnattuun kansalaisadressiin. Torpparit nimittäin uskoivat, että manifestissa mainitulla Venäjän lailla olisi jotain tekemistä tulevaisuuden odotetun maanjaon kanssa.

Kesällä 1903 järjestettiin lakkoja usealla torpparipaikkakunnalla, mutta Laukon "läänissä" lakkosuunnitelmat jäivät puheiden asteelle. Tyytymättömyyden kohteita kartanoiden torppariväestön keskuudesta silti löytyi. Yksi tunnetuimmista oli kartanon pitkämatkaisille taksvärkkäreille tarkoitettu taksvärkipirtti, jonka likaisuus, hämäryys ja huonokuntoisuus aikaansaivat paljon valituksia. Myös torppareiden hevosten tallin sanottiin olevan kaiken arvostelun alapuolella.

Tyytymättömyyttä herätti myös alituinen hädän uhka. Esimerkiksi torppari Kalle Peränoja häädettiin v. 1902 päivätöiden laiminlyömisestä ja pehtoorille, sekä renkivoudille osoittamansa röyhkeyden takia. Seuraavana vuonna häädettiin niinkään ilman kirjallista sopimusta olevat Laukkoon kuuluvan Vakkalan Sipilän rälssitilan torppari Kalle Rajaniemi, sekä Ville Männistö, koska molempien lehmät olivat menneet rikkonaisuudesta aidasta kartanon istutettuun metsään.

Kartanon metsänistutukset supistivat muutoinkin torppareiden laiduntamismahdollisuuksia ja aiheuttivat katkeruutta. Toisaalta kartanon metsänkasvua oli metsien vähentyessä ja arvon kuitenkin noustessa lisättävä. Torpparille kartanon metsämaiden väheneminen merkitsi yhä niukempaa metsän käyttöoikeutta. Esimerkiksi rakennusten korjaamiseen oli puuta vaikea saada.

Neljäs tyytymättömyyden kohde oli Laukon pehtoori August Vilhelm Vikström, jota kuvattiin pikkumaiseksi ja ärhenteleväksi ja viides raskaat päivätöet, joita ei niinkään pitänyt tehdä lähempänä sijaitsevaan Tottijärven kartanoon vaan nimenomaan kaukaisempaan Laukkoon. Päivätöiden kohdalla mieltä kuohuttivat

erityisesti tinkityöt eli hevospäivätyöt joiden mittana pidettiin kartanon omien hevosten saavutuksia, eikä heikompikuntoisten torpparien hevosten.

Suurlakon aikana paikkakunnalle perustettiin järjestystä ylläpitämään punakaarti ja tunnelma paikkakunnalla oli levoton. Tammikuisen (1906) Siuron torpparikokouksen jälkeen, johon Tottijärvenkin torpparit osallistuivat perustettiin Tottijärvelle torppareiden ammattiosasto, joka liittyi sosialidemokraattiseen puolueeseen. Samalla kertaa perustettiin Tottijärven palvelija- ammattiosasto torpparien palvelusväkeä varten. Tampereen torpparikokoukseen tottijärveläisten edustajina lähtivät sittemmin Laukon lakon johtajina nimeä saaneet Nestori Telkkä ja Kaarle Yli - Lammi. Jälkipolvien historiankirjoitus on puhunut maamme suurlakon jälkeisestä ajasta nimellä hulluuden hetki tai järjestäytymisen hyökyaalto. 1840-luvulta jatkuneet puheet ja kirjoitukset yhdessä muuttuneiden taloudellisten ja henkisten olosuhteiden kanssa ja lopulta koko sääty-yhteiskunnan luhistuminen vaikuttivat siihen, että Laukon torpparit näkivät mahdolliseksi lähteä lakkoteitse vaatimaan muutoksia. Tapahtumat kuvaavat valtavaa asenteiden muutosta, kehitystä jossa sisäänpäin lämpiävään staattiseen elämään tottuneet torpparit lähtevät etujansa ajamaan.

## 10.2 Lakkotapahtumat

Toukokuussa -06 päätettiin Telkän torpassa esittää Laukon paroonille kuusikohtainen vaatimuslista torppareiden olojen parantamiseksi. Listat toimitettiin molempiin kartanoihin, joihin vapaaherra Standertskjöld-Nordenstamin olisi pitänyt saapua antamaan vastauksensa 12 toukokuuta mennessä. Kokoontumispaikaksi oli nimetty Joenperän torppa. Vapaaherra ei suostunut tällaiseen menettelyyn, eikä myöskään toimittanut minkäänlaista vastausta. Palvelija-ammattiosasto alkoi tällöin valmistautua lakkoon, mihin torpparien valtakunnallinen keskustoimikunta suhtautui suurella epäilyksellä. Keskustoimikunnan kirjeessä todettiin : "Harkitkaa tarkoin mitä teette. Onko olonne niin huonot, että voitte huoletta kaiken panna alttiiksi"?

Laukon kartanon alustalaisten lakko alkoi maanantaina 21.6.1906. Sitä oli edeltänyt edellisenä iltana kartanon pihamaalla tapahtunut uudistettujen vaatimusten esittäminen. 150 henkilöä käsittäneen väkijoukon eteen asetui lakkojohtaja Vilhelm Leskinen, entinen siurolainen koneenkäyttäjä, joka luki työväen vaatimukset ja ilmoitti lakon alkavan seuraavana aamuna ellei vaatimuksiin suostuttaisi.

Leskisen roolista lakossa on olemassa kaksi tulkintaa. Hänet on mielletty joko kiihottajaksi tai lakon seurauksien varoittajaksi. Paroni Standertskjöld - Nordenstam ei suostunut neuvottelemaan sivulliseksi mieltämänsä Leskisen kanssa, vaan piti ruotsinkielisen puheen, jossa ilmaisi valmiutensa neuvotella yksittäin torppariensa kanssa. Työväki vastasi vapaaherran puheeseen alas - huudoilla, joiden on

jälkeenpäin tulkittu erityisesti vaikuttaneen paronin tiukkoihin jatkotoimiin.

Aluksi lakkolaiset ottivat majapaikakseen taksvärkkipirtin ja pyrkivät estämään kaikkia maanviljelystöitä. Vesilahden piirin nimismiehen Paavo Johan Bergiuksen saavuttua paikalle taksvärkkipirtti suljettiin sinetein. Neuvotteluja yritettiin torpparien puolelta kesän aikana vielä käynnistää, mutta esimerkiksi torpparien keskustoimikunnan jäsenen J. Märisen saapuminen paikalle ei tuottanut tulosta.

Alussa lakossa oli kaikkiaan 115 Laukon ja Tottijärven kartanoiden alustalaista, joista vastaan paroni Standertskjöld- Nordenstam ryhtyi heti oikeustoimiin. Käräjähaasteen jälkeen 34 torpparia ryhtyi suorittamaan taksvärkkiä.

Torppareiden asiaa käsiteltiin vv. 1906-07 useilla käräjillä ja heidän oikeudenkäyntiapulaisekseen ryhtyi varatuomari Eino Nyysölä, joka torpparilakoista, erityisesti Laukon tapauksesta kirjoitti myös kirjan. Hänen mukaansa lakon syynä olivat ne "räikeät epäkohdat, suorat laittomuudet, joiden alla kantaja on pakoittanut vuokramiehiään suorittamaan työvelvollisuuttaan." Epäkohtina Nyysölä mainitsi mm. mielivaltaiset työvelvollisuuksien korottamiset, etujen vähentämisen, ilman että luvattua vuokran alentamista olisi tapahtunut, tinkityömäärät olivat osin olleet kohtuuttomia ja hevospäivien sijasta pakotettiin torpparit tekemään miespäivätoita sen mukaan kuin kantajalle itselleen oli sopinut.

Oikeus hylkäsi torppareiden lykkäyspyynnöt ja totesi " etteivät torpparit olleet esittäneet laillista syytä kieltäytymiselleen vuokrasopimuksen täyttämässä ja että tämä ei ollut tapahtunut lieventävien asianhaarojen vallitessa...".

### 10.3 Häädöt

Kaikkiaan 97 lakkoon ryhtynyttä Laukon ja Tottijärven kartanoiden torpparia ja lampuotia tuomittiin kihlakunnanoikeudessa jättämään torppansa "huoneineen ja maineen". Lokakuussa -06 jätti vapaaherra 11 häätötuomiota viranomaisille täytäntöön pantaviksi.

Lakon johtajiin kuulunut Kaarle Yli - Lammi tuomittiin -07 yhden kuukauden vankeusrangaistukseen. Jo tätä ennen edellisessä marraskuussa saapui paronin edustaja, sekä kruununvouti, nimismies ja joukko poliiseja Yli-Lammin tilalle tarkoituksenaan häätää seitsemän henkinen perhe. Tilanne muuttui kuitenkin sekasortoiseksi niin Yli Lammin tilalla kuin Stenvikin torpassakin. Viranomaiset päättivät tällöin keskeyttää häädöt.

Jatkoa seurasi tammikuussa, jolloin Helsingistä saapui kymmenen ratsupoliisia kruununvoudin, nimismiehen ja Laukon metsänvartijan Ljunqvistin avuksi.

Tulipalopakkasilla toimitettiin häätö kaikkiaan 19 torpasta . Häädetyt palasivat kuitenkin torppiinsa yrittäen saada ne asuttavaan kuntoon. Lääninhallitus ei pyynnöistä huolimatta puuttunut tilanteeseen, vaan katsoi, että hädänalaisten perheiden avustaminen oli kunnallisen köyhäinhoidon asia. Julkisuutta häädetyt torpparit saivat ympäri maata, sillä tilanteen kärjistyminen tapahtui juuri maaliskuun ensimmäisten eduskuntavaalien alla ja monia toimittajia oli seuraamassa häätötoimenpiteitä.

Häädöt jatkuivat huhti-toukokuussa -07, jolloin häätö toimitettiin 78 asunnossa, joista lampuotitiloja oli 5, torppia 71 ja mäkitupalaisasuntoja 2. Mukana olivat ne em. 19 torppaa joiden ensimmäinen häätö oli tapahtunut jo tammikuussa. Häätöjen seurauksena Tottijärvellä oli liki 500 asunnotonta henkeä, joukossa sylivauvoja ja sairaita ja heikkokuntoisia vanhuksia. Paroni Standertskjöld -Nordenstam olikin luovuttanut Yli-Pihnalalan ja Peränojan torpat vanhuksien ja kaikkein avuttomimpien tilapäisiksi asuinpaikoiksi. Suurin osa häädetyistä asui kuitenkin Laukon metsissä, ladoissa ja riihissä. Heitä kuvaa Arvid Järnefelt kirjassaan Maa kuuluu kaikille.

Vesilahden ja Tottijärven kunnat jättivät Tottijärven torppariammattiosaston pyynnöstä senaatille esityksen Laukon sukutilan lunastamisesta valtiolle asutustarkoituksessa. Vaikka Senaatti ei asian suhteen ryhtynyt toimenpiteisiin saivat häädetyt perheet avustuksia ympäri Suomea ja ulkomailta.

Vuonna 1907 kansanedustaja Sulo Wuolijoki jätti eduskunnalle asiaa koskevan välikysymyksen. Monipolvisen keskustelun jälkeen eduskunta lähetti asian maatalousvaliokuntaan , joka hankki asiasta vielä perustuslakivaliokunnan lausunnon. Eduskunta myös hyväksyi mietinnön, jonka mukaan hallitus ei ollut tehnyt riittävästi sovittelun aikaansaamiseksi riitapuolten välillä. Välikysymyskeskustelu päättyi marraskuussa 1907, jolloin eduskunta sai toimistaan luottamuslauseen.

Tyhjiin torppiin tuli  
vähitellen uusia  
asukkaita, joista monet  
Vesilahdelta, Tyrväältä ja  
Lempäälästä.  
Häädettyjen torppareiden  
oli puolestaan vaikea  
löytää työtä  
paikkakunnalta ja niinpä  
muuttoliike erityisesti  
Nokialle oli vilkasta.  
Sulo Wuolijoen ja Yrjö  
Sirolan toimesta

perustettiin Tottijärven Pajulahteen Laurila-osakeyhtiö, joka antoi ensisuojan vielä hädettyinä oleville torppareiden perheille. Laurilan maille perustettiin pientiloja ja alueelle muodostui entisistä torppareista koostuva työväenyhteisö.



Tottijärven 1907 rakennettu työväentalo.

#### 10.4 Vuoden 1918 torpparivapautus

Laukon lakko antoi sysäyksen eduskunnassa vireillä olleelle maanvuokralaille. Perusteellinen uudistus tapahtui lokakuussa 1918, jolloin julkaistiin laki vuokra-alueiden julkaisemisesta eli ns. torpparivapautus. Lunastuslain tultua voimaan ilmoittivat Tottijärven ja Laukon kartanoiden alustalaiset halukkuutensa käyttää sitä hyväkseen. Suurimman osan kanssa vapaaherra Standertskjöld-Nordenstam tekikin sopimuksen ja vuosina 1919-1927 suoritettiin Tottijärven ja Laukon kartanoiden vuokra-alueiden erottamistoimitus. Tottijärvellä erotettiin kaikkiaan 108 tilaa.

Vuonna 1923 myi Herman Standertskjöld-Nordenstam sääntöperintötilansa pojilleen Rolf ja Gustav Standertskjöld-Nordentamille, jotka myivät molemmista kartanoista useita maakappaleita yksityishenkilöille. Myyntisitoumusten toteuttamiseksi järjestettiin asutustilallisten pyynnöstä heille kuntien takaama valtionlaina, jotka hoidettiin erityisinä Laukon kassoina sekä Vesilahdessa, että Tottijärvellä. Valtion lainaa käyttivät myös talollisten torpparit ja suurin osa Vesilahden talonpoikaistorpista itsenäistyi pientiloiksi 1920-luvun alkupuolella. Kauppaneuvos Rafael Haarlan tultua vuonna 1929 Laukon kartanon omistajaksi oli kartanoiden liki 500 vuotta kestänyt yhteinen vaihe lopulta päättynyt.

Tekstin kirjoittaja Minna Valkama oli myös Laukon kesänäyttelyn 2000 kokoaja.